

УДК 821.161.2

О. ФІЛАТОВА

м. Миколаїв

filatovaoks07@rambler.ru

ДИТЯЧА КНИЖКА В ІДЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ КООРДИНАТ

У статті окреслюються загальні контури історико-літературного та соціополітичного тла, в якому формувалася радянська література для дітей; визначається проблемно-тематична парадигма української дитячої прози періоду 30-х років ХХ століття, її напрямки та домінанти.

Ключові слова: дитяча література, позитивний герой, характер, проблематика, виховання, ідеалізація.

Активізація наукового дискурсу про українську версію соцреалізму зумовлена потребою сформувати цілісну модель літературного процесу ХХ століття, невід'ємну складову якої становить література для дітей та юнацтва. Специфіка розвитку дитячої книжки в ідеологічній системі координат є предметом пильної уваги з боку сучасних дослідників: Іванюка, В. Кизиловой, Р. Мовчан та ін. Більшість досліджень базується на творчому матеріалі конкретної персоналії, або, ж навпаки, має характер загального огляду.

Метою нашого дослідження є окреслення загальних контурів історико-літературного та соціополітичного тла, в якому формувалася радянська література для дітей; аналіз проблемно-тематичної парадигми української дитячої прози періоду 30-х років ХХ століття, її напрямків і домінант.

Атрибутовані комуністичною владою на початку 1930-х років зміни до процесу навчання, виховання й соціологізації (запровадження обов'язкової початкової освіти, повернення до традиційної класно-урочної системи навчання, системного опанування основ науки у вищій школі тощо) безпосередньо пов'язувались зі створенням нової дитячої книжки, книговидаванням, періодикою для дітей та юнацтва. Адепти революційної культури, як і тодішні авторитети радянської системи освіти, безспідставно вважали дитячу літературу могутнім засобом виховання молодого покоління. І найперше тому, що література для дітей за своєю природою виконує дидактичну мету, пропагує певний образ життя й думки. Відтак, на дитячу книжку як важливого елемента в системі радянської освіти покладалася суспільно важлива місія репрезе-

нтанта панівної ідеології, дієвого засобу політичної пропаганди.

Нова сфера вимагала таких творів, які б відповідали духові часу, виконували соціально-політичне замовлення держави, зокрема виховували молодь на ідеях ленінізму й інтернаціоналізму, показували соціалістичні перетворення в країні. Тому перед «новою» радянською літературою для дітей і юнацтва як «найгострішої більшовицької зброї на ідеологічному фронті» ставиться ряд першочергових завдань, серед яких – завдання «формувати матеріально-діалектичний світогляд, активно боротися з намаганнями нав'язати їм «вороже світорозуміння», ідеалістичне бачення світу; сприяти становленню пролетарсько-класової свідомості, гострої ненависті до класового ворога; виховувати в душі пролетарського інтернаціоналізму, викриваючи шовінізм та національну ворожнечу; організовувати підростаюче покоління для участі в соціалістичному будівництві, навчити його активно долати перешкоди; забезпечити політехнічне виховання дітей, прищеплюючи їм навички колективної праці» [8, 16] тощо.

За вимогами корифея радянської літератури М. Горького, адресовані дитячій аудиторії художні твори мали охоплювати всі сфери людських знань і діяльності; формуючи «світогляд комунізму», відображати ідеал всебічно розвинутої людини-творця, людини-патріота, колективіста й борця. Головним постулатом у літературі для юних громадян «країни рад», за твердженнями Горького, залишалася виховання класової ненависті до буржуазії, зокрема – формування «органічної огиди до ворога, як істоти низького рівня», нівелювання «страху перед силою його цинізму, його жорстокості» [3, 96].

Автори дитячих книжок, вважав «перший пролетарський» письменник, повинні бачити в дитині товариша, активного учасника будівництва нового світу, «маленького господаря» соціалістичної країни. Тому у творах для дітей Горький вимагав показувати юних героїв «лицарями духу, борцями за правду, революціонерами й мучениками ідеї», фантазерами, які закохані у мрію і здійснюють її на практиці [3, 77].

Підтримані (швидше, санкціоновані) партійним керівництвом думки М. Горького підхоплювалися наближеними до влади письменниками, які безпомилково орієнтувалися у зміні ідеологічних орієнтирів та блискавично реагували на запити політичної кон'юнктури. Вони визначали горизонт дитячого читання, що формувався відповідно до завдань «соціалістичної педагогіки», атрибутованих новою владою та ідеологією з утилітарних класових позицій. Про що і як писати українським радянським письменникам для дітей та юнацтва вказували й чиновники від літератури. За процесом творення дитячої книжки неухильно стежив спеціальний державний інститут цензури, представлений чиновниками Головліту – безпосередніми провідниками указівок апарату ЦК.

«Політично невитримані» дитячі твори, що не вкладалися в загальноідеологічний контекст заборонялися пильними редакторами й, відповідно, вилучалися з бібліотек і книгарень та направляються (у кращому випадку) на полиці спецфондів або (в гіршому) – на переробку до паперових фабрик під гаслом нестачі паперу для радянської держави [10]. Найперше вилучалися «книжки про виховання в дусі основ старого устрою, релігійність, монархізм, націоналістичний патріотизм, мілітаризм, шанобу знатностей та багатства. Книжки, що змішували науку з релігійними вигадками, міркуваннями про божу премудрість» [1, 56–57].

У 1930 році спецкомісія у справі дитячої літератури рекомендувала вилучити з «установ Соцвиху, бібліотек та з продажу» повість М. Вороного «Носоріг», О. Олеса «Ялинка», «Казки та оповідання» І. Кіпніса, роман Г. Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» та ін. Список забороненої літератури, надрукований у «Бюлетені НКО» 1933 року, складав вже

187 дитячих творів, серед яких – «Казки для юнацтва» Г.-Х. Андерсена, «Бельгійські народні казки» в перекладі Р. Гельбіна, «Англійські казки» У. Джекобса, «Казки Перо», «Нові іноземні казки для дітей», укладені А. Благіним і Н. Заровим тощо [Цит. за: Федотова О. Дитяча література України під цензурними заборонами 20–30-х рр. ХХ ст.]. Під жорстку ревізію ідеологічної цензури потрапляла українська дитяча класика – твори «дорослих» письменників для дітей.

Уже цей короткий аналіз показує, що формування жанрів, стилю, героїв дитячих книжок відбувалося в умовах радикальних політичних перетворень і реалізації соціально-педагогічних новацій початку 1930-х років. Саме в цей період більшість українських письменників – Григорій Бабенко, Іван Багмут, Володимир Владко, Олесь Донченко, Наталя Забіла, Оксана Іваненко, Олександр Копиленко, Іван Нехода, Віталій Таль, Микола Трублаїні та ін. – перейшла від осмислення традиційної теми дитинства до безпосередньої участі у творенні літератури для дітей та юнацтва. В умовах ідеологічної заангажованості, політичного тиску, вульгаризаторських звинувачень, арештів серед інтелігенції для багатьох українських письменників дитяча література, за словами Іванюка, «стала компромісним рішенням, своєрідною віддушиною, що давала можливість працювати, не поступаючись або майже не поступаючись своїми ідейно-естетичними принципами» [6, 53]. Іншими словами, цей жанр давав можливість порівняно вільного руху героя в літературному просторі.

На думку М. Чудакової, у складні, часом трагічні тридцять років «можна (і треба) було писати про піонерів, про Павлика Морозова, але можна було й не писати... Була відома свобода формування цього жанру – вся увага офіційної критики була спрямована в бік «дорослої літератури» [11, 347]. У дитячій літературі, зауважує авторитетна російська дослідниця, можна було знайти «розмаїття психологічних колізій і людських почуттів, відшліфовувалась техніка побудови особливого художнього світу – поза зв'язками з реальністю дорослого світу», «і це був... світ повноцінної етики» [11, 355].

Наразі не з усіма позиціями М. Чудакової можемо погодитися, окремі твердження нара-

зі видаються, м'яко кажучи, контрверсійними. Думається не варто ігнорувати факти ідеологічної експансії в дитячу літературу, яку, власне, підтверджують численні партійні постанови й резолюції, прийняті на більшовицьких з'їздах, нарадах, зібраннях. Тим більше, говорити про більшу, ніж у авторів «дорослої» літератури 1930-х років, свободу творчого самовираження дитячих письменників. Не могло бути мови й про відокремленість дитячого світу від світу реального, позаяк комуністична влада імперативно нав'язувала літераторам завдання відображати зв'язок світу дітей і дорослих в прекрасних, щасливих умовах радянського життя. Думається, в означеному проблемному колі логічно було б акцентувати на майстерному використанні в дитячих текстах т. зв. методу «підставних проблем», коли за встановленими системою ідеологічними кліше письменникам часом удавалося маркувати загальнолюдські норми і цінності.

Так чи інакше, оголошений на першому Всесоюзному з'їзді письменників заклик М. Горького до «людей бувалих» йти в дитячу літературу став для радянських митців імперативом до дії, реалізованим не тільки в художній творчості, але й на рівні виховної діяльності. Ідеологічно визначені форми роботи з дорослим читачем почали в повній мірі дублюватися й у дитячому читацькому середовищі. Українські письменники активно виступають на диспутах і обговореннях книжок у піонерсько-комсомольських колективах, на літературних вечорах у клубах, співпрацюють із бібліотеками. Так, за участі Миколи Трублаїні Харківська центральна бібліотека юного читача в 1934 році видала брошуру – звернення до письменників – «Дамо дітям книжку, що кличе до боротьби і перемоги». Бібліотека палацу піонерів міста Харкова опублікувала збірку «Листи письменників до юних читачів» (1936 р.), в якій О. Донченко, М. Трублаїні та інші письменники порушують назрілі питання літератури для дітей, розповідають про свій творчий досвід.

Збираючи матеріал про життя радянських дітей, їх навчання, виховання і дозвілля, творці дитячої книжки багато часу проводять у школах, в учнівських колективах, палацах піонерів. Скажімо, в основу повісті «Олив'яний перстень» Васильченка покладено складні

життєві будні учнівського колективу 61-ї трудової школи імені Івана Франка, у якій письменник викладав українську мову і літературу протягом шести років (1922–1928). О. Копиленко під час роботи над романом «Дуже добре» та його продовженням «Десятикласники» постійно спілкувався з учнями 19-ої школи міста Києва, життя якої багатьма моментами лягло в основу діалогії. Письменник був присутній на уроках, на піонерських зборах і святах, допомагав учням готувати шкільні газети та рукописні літературні журнали, виступав із читанням власних творів, розповідав про специфіку письменницької праці тощо.

У Харківському палаці піонерів і школярів багато часу проводив М. Трублаїні, створив там клуб юних дослідників Арктики, в якому працювали гуртки штурманів, льотчиків, зв'язківців, географів, топографів, геологів та клуб юних дослідників підводних глибин. За його ініціативою та безпосередньою участю відбувалися подорожі піонерів за Полярне коло, на Кавказ, у Крим; організовувалися масові спортивні ігри харківських і київських школярів. Про подорожування чорноморським узбережжям, пригоди дітей та їхні враження від зустрічі з підводниками письменник розповів у повісті «Мандрівники» (1937 р.).

Написанню повісті О. Донченка «Школа над морем» передувало тривале відрядження письменника до Одеси, знайомство з життям слобідської школи та його учнівським колективом, обговорення з учителями на засіданнях педагогічних рад проблем виховання та навчання дітей. Враження Оксани Іваненко від роботи в колонії для неповнолітніх імені Горького під керівництвом Антона Макаренка, що знаходилася на Харківщині в селі Куряж, лягли в основу її поеми «Колоніада» (у «Педагогічній поемі» А. Макаренка письменниця постала прототипом образу Оксани Варської. – О. Ф.).

Дитячі книжки періоду «соціалістичної реконструкції» 30-х років ХХ століття – своєрідні культурні кореляти, дія яких обмежена втратою модерністських тенденцій та розвитком антигуманістичних радикальних ідей, що попередньо проходять апробацію в загальному – «дорослому» – середовищі. Тематичний діапазон літератури для дітей і юнацтва

цього періоду, як і специфіка стилю, жанру дитячих творів, концепція адресата, проблематика, визначаються чинниками зовнішнього життя, зокрема умовами конструювання нової реальності та специфікою утвердження нових життєвих практик. Відповідно до вимог соціально-політичної кон'юнктури провідними темами у дитячій книжці є індустріалізація й колективізація, поетичне зображення самовідданої праці юних громадян радянської країни, прославлення героїки революції та громадянської війни, класова боротьба в усіх проявах тощо. Загалом, як писав у програмній статті «Оголошую себе за ударника і викликаю на соцзмагання» О. Донченко, «соціалістичне будівництво, реконструкція сільського господарства, участь дітей у боротьбі за промфінплан, оборона Соціалістичної Батьківщини в майбутній війні, політехнізація, природні багатства СРСР – ось теми для дитячого письменника» [4, 1].

Серед проблем, що їх автори ставили в своїх творах, адресованих юній аудиторії читачів, чільне місце посідають проблеми протистояння індивідуального й колективного, дружби та громадських обов'язків, кохання й сумління, міжособистісних стосунків, виховання соціально активної життєвої позиції та ряд інших. І конфлікт у цих творах – часто далеко не дитячий, позаяк розгортається не тільки всередині дитячого колективу, а переноситься на взаємовідносини юного героя і світу, героя і складних обставин, героя і ворожого оточення.

Панівними стають мотиви патріотизму, соціалістичного гуманізму, дружби народів, заклики до готовності обороняти соціалістичну батьківщину від зовнішніх і внутрішніх ворогів. Дедалі активніше пропагується й розповсюджується ідея утвердження в літературі образу нового позитивного героя – радянського колективіста, матеріаліста, пролетарського інтернаціоналіста, «загартованого в сучасних класових боях, сміливого, готового до бою з класовим ворогом і силами природи» [5, 146], справжнього борця, відданого справі комуністичного будівництва, здатного на самопожертву в ім'я загальнонародних ідеалів. Такий персонаж завжди показаний у внутрішньому розвитку (від сентиментальності – до стійкості духу, від фальшивої романтичності –

до твердості характеру й т. п.), духовному формуванню, у процесі становлення характеру, зіткненнях; і випробовуваного різними ситуаціями (часом екстремальними). Іншими словами, у художньому просторі твору перед читачем розгортається процес виховання сили волі юного супергероя (піонера, комсомольця), кристалізації його світоглядних позицій.

Репрезентативність творчої стратегії письменників виразно оприявнюється на рівні художнього моделювання дитячих характерів. Попри зображення різноманітних інтересів, поведінки дітей у різних періодах і в різних обставинах, автори акцентують на визначальній і спільній чи на для всіх позитивних персонажів рисі характеру – на високому рівні самосвідомості, активній життєвій позиції, відданості комуністичній ідеї. Герої такого типу завжди готові підкоритися зовнішній авторитетній інстанції – колективу.

Якщо в дитячій літературі 20-х років юні персонажі мріють про важливі суспільнокорисні справи, то в 30-ті вони досягають успіху в підготовці до здійснення цих справ або ж реалізують свої мрії. Нові герої дитячих книжок – передові піонери й комсомольці – не лише навчаються, але й активні у громадському житті, наполегливі у спорті й підготовці до героїчних вчинків, до боротьби з численними «класовими недобитками» та «імперіалістичними хижакками». З молодечим завзяттям та ентузіазмом вони прагнуть (аналогічно до намагань позитивних героїв «дорослої» літератури) самоутвердження, романтики подвигу (на кшталт, здійснення «світової революції»), рішучо долають будь-які перешкоди на шляху до омріяної мети. Героїчного характеру набуває як боротьба з індивідуальними вадами (жадібністю, ледарством, боягузством, хвалькуватістю), так і виконання надзвичайно важливих громадських справ, серед яких особливо актуальним є вміння виявити або навіть затримати ворога-шкідника, бандита-білогвардійця, диверсанта-шпигуна).

Відповідним чином оформлюючи маніфестовані державною владою інтенції, література для дітей та юнацтва переймає на себе частину функцій щодо створення відповідного психологічного та ідеологічного суспільного настрою. Рішучий наголос робиться на формуванні в дітей, підлітків і молоді готовності

до боротьби за нові ідеали. Відтак, у книжках для дітей і юнацтва радянські письменники не просто зображають світ із його боротьбою, небезпеками, труднощами, але й указують місця можливих подвигів у повсякденному житті. Беручи за приклад життя і діяльність «активних творців майбутнього», автори пропонують дитячій та юнацькій аудиторії заздалегідь сформульовані соціальні, психологічні, морально-етичні взірці, визначають єдино «правильні» варіанти поведінки – у школі, в колективі, сім'ї, соціумі, у громадській діяльності.

Як заявляв М. Трублаїні, один із провідних дитячих письменників 1930-х років: «Радянський письменник мусить виховати у свого читача вміння й бажання ставити собі за мету виконання лише громадсько корисних справ. Радянський письменник мусить писати так, аби його герої були відважні, настирливі, громадсько корисні люди. Але такого героя треба малювати так, аби він захопив читача настільки, щоб читач намагався бути подібним до цього героя» [9, 15].

Показовим для української дитячої літератури 1930-х років, особливо першої половини десятиліття, стало залучення до її масиву ідеологічно інспірованих «дорослих» текстів, які певною мірою розширювали її ідейно-тематичний та жанрово-стильовий діапазон. Горизонт дитячого читання задовольняло чимало повістей, оповідань, нарисів, присвячених індустріалізації, характерною й типовою домінантою яких була репортажно-нарисова форма викладу, плакатність, ілюстрація виробничих процесів, психологічна невмотивованість поведінки, схематичність образів-персонажів, які не завжди ставали повноцінними характерами. Загалом, хвороба голого «техніцизму» притаманна більшості творам, присвяченим темі «соціалістичного перетворення» країни. Поетика текстів означеного тематичного комплексу відповідає основним тенденціям естетики соціалістичного реалізму.

Скажімо, повість Ю. Шовкопляса «Земляний похід» (1933 р.) ввійшла в дитячу літературу, хоча твір адресовано дорослим. Розгортаючи в художньому тексті широку картину будівництва великої гідроелектричної станції, автор демонструє вміння радянських тех-

ніків і робітників на чолі з інженером-комсомольцем успішно, без допомоги закордонних спеціалістів, розв'язувати складні технічні проблеми. Поряд з дорослими в повісті діють школярі, які також живуть інтересами робітничого колективу, беруть активну участь у ліквідації прориву на будівництві.

Цілком робітничій тематиці присвятив О. Донченко повість для юнацтва «Розвідувачі нетрів» (1934 р.). У ній зображено групу комсомольців, які, виявивши в архівах описи місць, де в тайгових нетрях криються поклади корисних копалин, вирушають в експедицію і знаходять для молоді радянської держави нафту. Віршоване оповідання О. Донченка «Столиця Харків» (1931 р.), роман Н. Забіли «Тракторобуд» (1933 р.) знайомили дітей з індустріалізацією тодішньої столиці України, будівництвом Харківського тракторного заводу. Про робітничий клас, будівників Дніпрогесу, донецьких вуглекопів написані для молодих читачів оповідання О. Донченка «Дніпрельстан», «Електрика» (1931 р.), збірка літературних етюдів О. Кундзича «Шахтарі» (1932 р.), збірка новел П. Байдебури «Сюрприз» (1936 р.), повість Я. Гримайла «Юні мандрівники, або подорож на Дніпрельстан» (1930 р.).

Темі індустріалізації присвячена переважна більшість нарисів, із якими письменники В. Владко, М. Трублаїні, Н. Забіла, Я. Гримайло, І. Багмут знайомили дітей з великими новобудовами країни, традиційно акцентуючи на трудових подвигах «героїв першої п'ятирічки». До слова, надзвичайно популярним на той час був жанр подорожнього нарису, адресований дитячій аудиторії, в якому письменники в цікавій формі розповідали про свої враження від мандрівок на Тянь-Шань, до Далекого Сходу, Карелії, узбережжя Охотського моря (І. Багмута «Подорожі до небесних гір» (1930), «Преріями та джунглями Біробіджану» (1931), «Вибухи на Півночі» (1932), «Карелія» (1933), «Верхівки засніжених тундр» (1935); М. Трублаїні «До Арктики через тропіки» (1931), «Людина поспішає на північ» (1931), «Ангара» (1933), «Курсом на півноч» (1933)).

Література того часу нещадно експлуатує прагнення дітей бути схожими на улюблених героїв – легендарних червоних командирів,

відважних полярних льотчиків і капітанів, переможців соцзмагань, ударників праці. Передаючи свої враження від подорожей, розповідаючи про відважних і безстрашних лицарів і звитяжців радянської країни автори пропонують юному читачеві готові зразки поведінки, які мали б слугувати прикладами для наслідування.

«Я знаю, про яких героїв мені писати, – заявляв один з провідних дитячих письменників 30-х років М. Трублаїні. – Але передо мною стоїть завдання так про них написати, аби мої юні читачі, читаючи про цих героїв, самі ставали схожими на них, проймались їх сміливістю, відвагою, відданістю справі соціалістичного будівництва. Моя мета – запалити юних читачів бажанням стати дослідниками Арктики, моряками, що не побояться штормів, авіаторами, що зуміють повести літаки на тисячокілометрові віддалі, інженерами і вченими, що дізнаються про всі таємниці природи і переможуть усі стихії» [2].

Автори книжок для дітей, підлітків та молоді легко бралися до ідеалізації явищ скоро минутих або взагалі негативних. Так, скажімо, активно, в унісон до ідеологічних запитів часу дитячі письменники відображали тему колективізації українського села. О. Донченко у повісті «Ударний загін» (1931 р.) моделює історію про участь дітей у створенні колгоспу, боротьбі з «класовими ворогами» – куркулями. Головні герої – піонери Ромка і Костя – допомагають викрити ворогів, ліквідувати прорив на молотбї, боряться зі шкідниками, виводять голубів-зв'язківців для Червоної Армії. Поряд із дорослими класову боротьбу з експлуататорами-боями в казахському аулі ведуть бідняцькі діти, образи яких представлено в повісті О. Донченка «Аул Іргіз» (1932 р.). Головний герой твору – дванадцятилітній Юлдаш, син байського пастуха, вже традиційно показаний у процесі формування класової свідомості.

Спадає на думку, що піднесено, із захватом показуючи життя персонажів дитячих книжок, їхнє навчання, активну участь у суспільнокорисній праці, автори таким чином «давали читачеві широкі можливості для самоототожнення з героєм, співпереживання, спільного подолання шляху від пасивного споглядання до усвідомлення власної відпові-

дальності й вчинку, який мислився вирішальним моментом дорослішання» [7, 446] і персонажів, і читачів.

Отже, домінантно репрезентативними ознаками дитячої літератури 1930-х років є виразний дидактизм, пролетарська риторика, неприховане моралізаторство, розлогі реляції навчально-виховного плану. Естетичний компонент у художніх творах для дітей і юнацтва виконує другорядну, допоміжну роль. Позиція героя літературного твору та позиція юного читача збігаються. І чим більше таких збігів, чим ближчим виявляється конкретний читач до концепції адресата твору, тим більшим бачився радянській критиці «естетичний ефект» (С. Іванюк) книжки для дитини.

Список використаних джерел

1. Архів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 56—57.
2. Брюховецький В. «...Напинаються горді вітрила» [Електронний ресурс] / В'ячеслав Брюховецький. — Режим доступу : <http://coolib.com/b/189688/read#t105>.
3. Горький М. О детской литературе, детском и юношеском чтении: Избранное / М. Горький ; [Сост., вступ.ст. и коммент. Н. Б. Борисовой] / [4-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Дет. лит., 1989. — 222 с.
4. Донченко О. Оголошую себе за ударника і викликаю на соцзмагання / Олень Донченко // Літературна газета. — 1931. — 10 січня. — 1.
5. Затонський В. Завдання дитячої літератури на сучасному етапі соціалістичного будівництва (З доповіді на Всеукраїнській партнаradі в справах дитячої літератури 26 квітня 1934 р.) / В. Затонський // Українська дитяча література: Хрестоматія критичних матеріалів [Упорядн. : Ф. Х. Гурвич, В. Савченко]. — К. : Вища шк., 1969. — 143—146.
6. Іванюк С. АДРЕСАТ – МАЙБУТНЄ. Герой і концепція адресата української радянської прози для дітей (1917–1941) / С. Іванюк. — К. : Наук. думка, 1990. — 128 с.
7. Історія української літератури ХХ століття : у 2-х кн. (1960–1990-ті роки) ; [за ред. В. Г. Дончика]. — К. : Либідь, 1995. — Кн. 2. Ч. 2. — 512 с.
8. Про вимоги до дитячої п'єси: Обіжник НКО до всіх Райінспектур Наросвіти, ОНІО, пед. та дит. Видань, до всіх вид-в від 2.XI.1930 // Бюл. НКО. — 1930. — № 37. — 16 с.
9. Трублаїні М. Дамо дітям книжку, що кличе до боротьби й перемог: Ст. / М. Трублаїні. — Х. — Од. : Дитвидав, 1934. — 45 с.
10. Федотова О. Дитяча література України під цензурними заборонами 20–30-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] / Оксана Федотова. — Режим доступу : <http://www.ualogs.kiev.ua/fulltext.html?id=771>.
11. Чудакова М. Сквозь звезды к терниям: Смена литературных циклов / Мариэтта Чудакова // Чудакова М. Избранные работы. — М. : Языки русской культуры, 2001. — Т. 1. Литература советского прошлого. — С. 339—366.

O. FILAROVA
Mykolaiv

CHILDREN'S BOOK IN THE IDEOLOGICAL COORDINATE SYSTEM

The article outlines the broad contours of literary history and sotsiopolitichnogo background, which was formed in the Soviet literature for children; determined Topical paradigm Ukrainian Children's prose period of 30 years of the twentieth century, its direction and dominant.

Key words: children's literature, a positive hero, character, issues, education, idealization.

О. С. ФИЛАТОВА
г. Николаев

ДЕТСКАЯ КНИЖКА В ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ КООРДИНАТ

В статье очерчиваются общие контуры историко-литературного и социополитического фона, в котором формировалась советская литература для детей; определяется проблемно-тематическая парадигма украинской детской прозы периода 30-х годов XX века, ее направления и доминанты.

Ключевые слова: детская литература, позитивный герой, характер, проблематика, воспитание, идеализация.

Стаття надійшла до редколегії 14.01.2015 р.

УДК 821.161.2/82-312.4

С. О. ФІЛОНЕНКО
м. Бердянськ
sofil23@mail.ru

ЛЮБОВНИЙ ТРИКУТНИК, ФАНТОМ І ДОКОРИ СУМЛІННЯ: АДАПТАЦІЯ ФОРМУЛИ ЗАРУБІЖНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЗИ В ПОВІСТІ АНДРІЯ КОКОТЮХИ «ПОХОВАННЯ АДЕЛІ»

У статті розглядається феномен адаптації оповідної формули зарубіжної кримінальної прози на українському ґрунті на прикладі повісті сучасного автора Андрія Кокотюхи «Поховання Аделі», що покликається на сюжет кримінального трилера французьких письменників Буало-Нарсежака «Та, якої не стало». Зіставлено ключові мотиви цих творів та висвітлено їхню жанрову специфіку в контексті літературної традиції.

Ключові слова: масова література, кримінальна проза, кримінальний трилер, адаптація, оповідна формула.

Кримінальна літературна традиція була закладена у XVIII столітті та існувала у вигляді напівдокументальних повчальних історій про відомих злочинців, їхнє середовище і тюрми, про гучні злочини і страти як видовище. Наприклад, популярний «Ньюгейтський календар» такого змісту видавався з 1773 року. Акцент у цих творах робився не на розслідуванні, як у детективі, а на порушенні закону та покаранні за це. Важливу роль у становленні кримінального жанру відіграли готичний роман та мемуари поліцейських (наприклад, Ежена Відока), згодом, у 1841 році, побачили світ перші детективні новели Едгара Аллана По. Упродовж XIX століття сформувався соціально-кримінальний роман, презентований творами Ежена Сю, Віктора Гюго, Оноре де Бальзака, Чарльза Діккенса, Всеволода Крес-

товського, Івана Франка. Нині кримінальна проза (англ. *crime fiction*) – широкий жанровий спектр, що охоплює і нуар, і гангстерську сагу, і психологічний трилер. Вона зближена з детективом тематично і сюжетно, однак подає історію злочину ніби з іншого погляду – вбивці чи грабіжника, презентує його мотивацію, психологію.

Наразі в пострадянських країнах кримінальна проза активно розвивається й викликає чималий читацький резонанс. Причина полягає і в розквіті та подеколи романтизації злочинності в «лихие девяностые», і в зрощенні криміналу з правоохоронними органами (т. зв. банди «перевертнів»), і в знятті табу в літературі на зображення темних сторін суспільного життя (наркоторгівля, контрабанда, торгівля живим товаром, мафіозні угрупован-